

Miten fennistiikan käy?

Suomen kieltä on tutkittu tieteellisesti jo pitkälti toistasataa vuotta. Tuona aikana fennistiikasta on kehittynyt itsenäinen ja elinvoimainen tieteenala, jonka piirissä toimii nykyään laaja suomalaisten ja ulkomaistenkin kielentutkijoiden joukko. Fennistiikan kehitys on ollut tuloksekasta niin määrällisesti kuin laadullisestikin mitaten. Haparoivista tieteellisistä ensiaskelista on edetty varsin monipuoliseen tietämykseen suomen kielestä. Onpa kielitieteellä ollut Suomessa yhteiskunnallistakin merkitystä: kielentutkimus on omalta osaltaan tukenut suomalaisten kansallista heräämistä ja valtiollista itsenäistymistä.

Käsittelen tässä kirjoituksessa fennistiikan tulevaisuudennäkymiä. Kirjoitukseni takana on huoli suomen kielen tutkimuksen tulevaisuudesta. Nähdäkseni fennistiikka on tällä hetkellä monella tapaa tuuliajolla. Fennistien piirissä tuntuu olevan vallalla sellainen ajattelu, että tieteenala voi elää ja kehittyä tässä kovasti muuttuvassa maailmassa omalla painollaan ilman kollektiivista vastuunottoa ja suunnittelua. Fennistiikasta puuttuu tällä haavaa yleiset tavoitteenasettelut ja suunnitelmalliset toimintastrategiat tulevaisuuden varalle.

On kuitenkin kyseenalaista, voiko mikään tieteenala säilyttää kilpailukykynsä tieteen ja laajemmin yhteiskunnan markkinoilla ilman että alan tulevaisuudenkuviin kiinnitetäisiin tietoisesti ja perusteellisesti huomiota. Mielestäni ei ole järkevää vain odottaa ja katsoa, mihin suuntaan virta sattuu viemään, vaan oman tieteenalan kehitykseen voi ja myös tulee itse vaikuttaa. Jollekulle itse aseta omia tavoitteitamme, sen

tekevät muut tai pahimmassa tapauksessa ei kukaan.

Nykyisessä tehokkuutta, kilpailua ja jatkuvaa kehitystä korostavassa yhteiskunnassa tieteeltäkin vaaditaan yhä suurempia ponnistuksia oman painoarvon pysyttämiseksi ja parantamiseksi. Tutkimuksen olisi pystyttävä kehittymään ajan mukana, ja tutkijoiden olisi myös tunnettava vastuuta työstään sitä rahoittavalle yhteiskunnalle. Näiden vaatimusten täyttäminen edellyttäisi tieteenaloilta jatkuvaa itsensä arvioimista ja arvioittamista. Tutkimustulosten evaluoinnin ohella tämä tarkoittaa myös tieteen motivaatio-, tavoite- ja vastuukysymysten pohdintaa.

Nyt jos koskaan olisi tärkeää pysähtyä miettimään myös suomen kielen tutkimuksen näkymiä. Fennistien riveistä ei ole kuulunut kriittistä itsearviointia (poikkeuksina Karlsson 1975 ja Anhava 1983) sen paremmin kuin järjestelmällistä tulevaisuuden hahmotteluakaan. Se itsetutkiskelu, jota on harrastettu, on koskenut enemmän mennyttä kuin tulevaa (ks. esim. Häkkinen – Karlsson 1980). Fennististä tieteentekoa on aina leimannut vankka usko omiin tavoitteisiin ja menetelmiin. Oman tutkimuksen lähtökohtia ei juuri ole kyseenalaistettu eikä tarkistettu aikojen muuttuessaan. Tätä taustaa vasten nykyinen suunnitelmattomuuden tila tuntuu kyllä ymmärrettävältä, muttei enää mitenkään tarkoituksenmukaiselta.

Tällä kirjoituksella pyrin herättämään ajatuksia ja keskustelua puuttumalla sellaisiin kysymyksiin, jotka ovat nähdäkseni olennaisen tärkeitä fennistiikan tulevan kehityksen kannalta. Esiin tulevat mm. suomen kielen tutkimuksen ja maamme yliopistojen suomen kielen laitosten tehtävät

Keskustelua

ja työnjako, niissä toimivien tutkijoiden ja opettajien toimenkuva, tutkijayksilön asema tutkimusyhteisössä, suomen kielen tutkimuksen organisoiminen ja fennistiikan kehittäminen tieteenalana. Aivan erityisesti pyrin korostamaan kommunikaation ja yhteistyön merkitystä tieteenteossa. En pohdi tässä tarkemmin sitä, mitä suomen kielestä pitäisi tulevina vuosina tutkia ja miten, vaan tarkastelen tieteenalaa yleisemmin. En myöskään puutu syvemmalta kielentutkimuksen asemaan muun tieteellisen tutkimuksen piirissä.

Fennistinen tutkimus

Tätä nykyä valtaosa suomen kielen tieteellisestä tutkimuksesta tapahtuu yliopistojen suomen kielen laitoksissa sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa. Tutkimuskeskuksen työkentäksi ovat vakiintuneet paljolti ne urakat, jotka on hahmoteltu Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa vuonna 1965 (ohjelman toteutumisesta ks. Jusila 1992). Ne ovat sanakirja-, arkistointi- ja kielenhuoltotöitä. Niin kauan kuin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen työpanos menee pelkästään näiden tehtävien hoitamiseen, on varsinainen suomen kielen tutkimus yliopistojen suomen kielen laitosten varassa.

Yliopiston tehtäviin kuuluvat tutkimus ja opetus. Yliopistojen suomen kielen laitokset paitsi harjoittavat suomen kielen tutkimusta myös kouluttavat uusia suomen kielen ammattilaisia. Suomen kielen aineopetus antaa nykyään jokseenkin monipuolisen kuvan suomen kielestä, sen rakenteesta, käytöstä ja historiasta sekä sen tutkimuksen perinteistä ja nykyisyydestä. Käytännössä opetus ja tutkimus kytkeytyvät saumattomasti toisiinsa; tutkimus on ajantasaisen yliopisto-opetuksen edellytys. Vaikka opetus on tärkeä osa tutkijafennistienkin työkenttää, keskityn tässä kirjoituksessa tutkimukseen ja käsittelen opetusta vain siltä osin kuin se suoranaisesti koskettaa tutkimusta ja tutkijan toimintaa.

Vuoden 1970 Sananjäljessä on ilmesty-

nyt Osmo Ikolan katsaus »Yliopistojen suomen kielen laitosten tieteellisestä toiminnasta», jossa Ikola mainitsee seuraavat laitosten tieteellisen toiminnan muodot: 1. Suomen kielen nauhoitearkisto [tuolloin osa Helsingin yliopiston suomen kielen laitosta] ja Turun yliopiston suomen kielen laitoksen äänitearkisto, 2. opiskelijoiden tekemä murreaineiston keruutyö, 3. suomen kansankielen muoto- ja lauseopillisten ainesten keruu- ja arkistointityö (Helsinki ja Turku), 4. kirjoitetun ja puhutun yleiskielen sekä sosiaalisten murteiden aineiston keruu ja tutkimus, 5. ruotsalais-suomalaisen sanakirjan toimitustyö (Åbo Akademi), 6. laitoskohtaiset urakat: kansankielen murrosvaiheen tutkimus (Jyväskylä), muoto- ja lauseopillinen analyysityö tietokonekäsittelyä varten sekä sanomalehtikielen tutkimus (Tampere), lauseoppi sekä liikesuomen sanasto ja tyyli (Åbo Akademi), Lounais-Suomen alueen kielellinen »syvyystutkimus» (Turku).

Ikolan luettelo kuvaa paitsi laitosten tuonaikaisia aktiviteetteja nähdäkseni myös tieteenalan piirissä tuolloin vallinnutta käsitystä siitä, mikä ylipäänsä on »tieteellistä toimintaa» ja mikä on tämän toiminnan lajien keskinäinen tärkeysjärjestys. Valtaosa luetelon kohdista on keruu- tai arkistointihankkeita; varsinainen tieteellinen tutkimus on mainittu vain ohimennen. Myöskään alalla tehtävän tutkimuksen metodiseen puoleen ei fennistiikassa ole ollut tapana puuttua. Ei ole pidetty tarpeellisena pohtia, millaisia tieteellisiä tuloksia on saatu ja millaisin menetelmin, miten nämä tulokset suhteutuvat toisiinsa, millainen tiedollinen kokonaisuus niistä muodostuu ja millaisia vaihtoehtoisia lähestymistapoja on olemassa.

On oikeastaan ymmärrettävää, ettei fennistiikka ole harjoittanut itsearviointia saati itsekritiikkiä, koska tutkimusmetodi oli pitkään monoliittinen. Fennistien yhteisenä tavoitteena oli suomen kielen historiallisen taustan selvittäminen lähinnä murremaantieteellis-äännehistoriallisiin menetelmin. Tutkimuksen motivaatio ja merkitys oli määritelty tutkijan puolesta jo ennakolta, eikä menetelmää ollut tarpeen (eikä kai käytännössä mahdollistakaan) kyseenalais-

taa. (Fennistiikan tieteenparadigmasta ks. Karlsson 1975.)

Tilanne on sittemmin muuttunut radikaalisti. Fennistinen tutkimus on viimeisten parinkymmenen vuoden aikana kokenut sisällöllisen mullistuksen: fennistiikan tieteenparadigmoja ei ole enää vain yksi, vaan vallalla on hyvinkin erilaisia tutkimussuuntia ja tutkimusotteita. Samalla tietysti myös suomen kielen laitosten tieteellinen toiminta on monipuolistunut. Fennistiikan nykykehitys näyttää johtavan kohti yhä monipuolisempaa ja syvällisempää käsitystä suomen kielestä ja suomalaisesta kielenkäyttäjänä. Mutta käsittely- ja ajattelutapojen avartumisessa on uhkansakin: moniarvoinen tieteenala on alttiimpi sisäiselle epäyhtenäistymiselle ja pirstoutumiselle kuin yksivakaan koherentti paradigma. Tämä tilanne on fennistiikassa hyvin ajankohtainen.

Spesialistit

Fennistiikan tutkimuskentän laajetessa on käsillä ja osin jo meneilläänkin sensuuntainen kehitys, että suomen kielen tutkijat specialisoituvat yhä suppeampien erikoisalojen tuntijoiksi ja taitajiksi. Käytännössä tämä merkitsee erikoistumista tiettyihin tapoihin katsoa kieltä ja usein myös keskittymistä kielen tiettyjen osa-alueiden tarkasteluun. Tämä kehitys on sikäli väistämätön, että kieltä koskevan tieteellisen tiedon lisääntyessä ja metodien ja näkökulmien moninaistuesssa on yhden tutkijan tietämys yhä pienempi osa kielitieteen laajasta kokonaisuudesta. On entistä vaikeampi tietää kaikkea kaikesta, olla yhtä aikaa monen alan asiantuntija.

Spesialisoitumisen seurauksena on tieteenalan sisäinen fragmentaaristuminen. Erikoistuttaessa saavutetaan syvälinen tietämys omalla tutkimuslohkolla, mutta tieteenalan muiden osien ja samalla myös suurempien kokonaisuuksien hallinta voi jäädä pintapuolisemmaksi. Erikoistumisella on myös sosiaalisia seurauksia. Tutkijan keskittyessä oman leipälajinsa johonkin spesiaaliongelmiaan yhteenkuuluvuuden tunne ja

yhteydenpito ympäröivään tutkimusyhteisöön saattaa heiketä. Kun tiedollinen katvealue kasvaa, aletaan helposti ajatella, ettei alan muusta tutkimuksesta tarvitsekaan tietää mitään. Tällaisella asenteella on kuitenkin kohtalokkaat seuraamukset niin yksityisen tutkijan kuin koko tieteenalankin kannalta. Tieteeseen olennaisesti kuuluva kommunikaatio on tuolloin vaarassa tyrehtyä.

Kun tieto irrallistuu, sen arvo vähenee tai ainakin kyseenalaistuu. Herääkin kysymys, onko fennistiikan eri osa-alueilla ja eri menetelmin saaduilla tuloksilla enää mitään relevanssia toisiinsa nähden, vai tuottaako fennistinen tutkimus nyttemmin vain irrallisia tiedon sirpaleita. Jos fragmentaaristuminen on totta, voi edelleen kysyä, mitkä seikat enää pitävät fennistiikkaa koossa tieteenalana. Onko mitään yhtenäistä suomen kielen tutkimusta enää olemassa? Onko fennistiikka ylipäänsä se kehys, johon nykyiset suomen kielen tutkijat haluavat sijoittua, vai katsooko jotakin kielentutkimuksen erityishaaraa edustava fennisti jo ensisijaisesti kuuluvansa tämän lingvistiikan lohkon kansainväliseen tutkimusyhteisöön? Oma näemykseni on, että fennistiikka on tieteenalana edelleen olemassa, mutta sen ovet ovat leveämmällä ja katto korkeammalla kuin ennen.

Fennistiikan tulevan kehityksen varalta olisi selvitettävä, mitä kielentutkijan ja nimenomaan suomen kielen tutkijan pitäisi hallita vastaisuudessa. Millainen ihminen hänen tulisi ajattelultaan ja tietoprofiililtaan olla? Millaisten tutkijoiden turvin tieteenalan tarpeet tulevat parhaiten täytetyiksi? Vastakkain näyttävät olevan äärimmäinen specialisoituminen ja mahdollisimman kattava yleistietämys omasta tieteenalasta. Asetelma on kärjistetty mutta riittävän todellinen. Vastaus kysymyksiin riippuu siitä, millaiseksi tutkijan ja erityisesti kielentutkijan rooli tässä yhteiskunnassa käsitetään. Tämä roolikäsitys tietenkin elää ajan mukana, mutta jokseenkin pysyvä silti lienee kielentutkijan tehtävä kielen (ja suomen kielen tapauksessa nimenomaan äidinkielen) yleis-tuntijana ja tämän tuntemuksen soveltajana, uuden tiedon luoja ja vanhan välittäjänä.

Keskustelua

Voidaanko tämä roolikuva sitten täyttää paremmin kapean specialisoitumisen vai laaja-alaisen yleistietämyksen turvin? Ajan henki tuntuu suosivan specialisoitumista, mutta käsittääkseni yleistietoakin tarvitaan. Mielestäni fennisteillä on edelleen myös jonkinlainen yhteiskunnallinen tehtävä, johon kuuluu sellaisten suomalaisen yhteiskunnan ilmiöiden selittäminen, jotka ovat tavalla tai toisella kytköksissä kieleen. Tällaiseen rooliin tarvitaan mahdollisimman laaja-alaisia kulttuuri-ihmisiä.

Kuka tai mikä loppujen lopuksi määrää, millaisia tietoja ja taitoja itsekseltäkin fennistiltä voidaan edellyttää? Vaatimukset ovat osin hyvin käytännöllisiäkin: yhtenä vaikuttavana tekijänä ovat alalla tällä hetkellä olemassa olevat virat ja niiden sanelemat tarpeet. Kun mukaan ei lasketa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen virkoja, fennistiikan tutkimusvirat ovat enimmäkseen yliopistovirkoja, joiden alaan kuuluu paitsi tutkimus myös opetus. Käytännössä opetus vaatii monipuolista alan tuntemusta: useimmat suomen kielen laitokset ovat niin pieniä, että opettajakunnassa kukaan ei yleensä voi keskittyä pelkästään jonkin suppean erikoisalan opettamiseen. Käsittääkseni niin kauan kuin fennistiikan yliopistovirkojen työtehtävät ovat nykyisenlaisia, fennisteiltä vaaditaan suhteellisen kattavaa oman alansa tuntemusta.

Tilanne ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen. Erikoistuminen on toisaalta välttämätöntä kielitieteen yleisessä kehityksessä mukana pysymisen ja ennen kaikkea kansainvälisen kilpailukykyyn säilyttämisen (tai fennistiikan tapauksessa pikemmin luomisen) kannalta. Suomi on kuitenkin pieni maa: suomen kielen tutkijoita on vähän, mutta sen tutkimuksen kenttä aivan yhtä laaja kuin monin verroin suurempien kielten. Jotta tämä kenttä tulisi katetuksi, suomalaiselta lingvistiltä vaaditaan keskimäärin enemmän kuin lingvistiltä maissa, joissa on enemmän kielitieteilijöitä. Voi siis hyvin kysyä, minkämittaiseen erikoistumiseen meillä on varaa ja toisaalta käytännön mahdollisuuksiakaan.

Todennäköisesti fennistiikan piiriin

mahtuu tulevaisuudessa niin huippuunsa trimmattuja spesialisteja kuin laajakatseisia yleistietäjiäkin. (Nämä kaksi ääriyyppeä ovat sitä paitsi kuvitteellisia eivätkä sulje toisiaan pois; ihanteellista olisi, jos tutkija edustaisi yhtä aikaa kumpaakin tyyppiä.) Ongelmana on vain kysynnän ja tarjonnan suhde: se, millaisia työtehtäviä näille eri fennistityypeille on tarjolla ja miten ne vastaavat kunkin koulutusta ja yksilöllisiä taipumuksia. Koska suomen kielen tutkijat sijoittunevat edelleen etupäässä yliopiston opettajiksi, voi olettaa, että fennistisen tiedon kärki pysyy tästä eteenpäinkin leveänä mutta tylppänä.

Arviointi, arvotus ja arvostus

Edeltävästä on voinut saada sen kuvan, että pidän erikoistumista jonkinlaisena uhkana fennistiikalle. Kielitieteen specialisoituminen ja moninaistuminen ei sinänsä liene vaarallista tutkijayksilölle tai -yhteisöllekään, mutta alan siitä seuraava henkinen pirstoutuminen on sitäkin vakavampi uhka.

Kun fennistien tavat katsoa ja käsitellä kieltä eroavat nykyään paljon toisistaan, on vaarana, että alan sisäinen kommunikaatio häiriintyy. Erilaiset ajattelutavat voivat johtaa väärinymmärryksiin ja pahimmillaan täydelliseen kommunikoimattomuuteen. Kommunikaatiohäiriöt synnyttävät väistämättä arvoväriytyksiä, -varauksia ja jopa -vääristymiä. Suhtautumis- ja arvostuskysymykset vaikuttavat ratkaisevasti koko tutkimusyhteisön toimintakykyyn, ja tällainen sisäinen eriseuraistuminen on fennistiikalle kaikkein lamauttavinta. Muuta ehkäisykeinoa siihen ei liene kuin jatkuva avoin dialogi eri tutkimussuuntia edustavien tutkijoiden välillä.

On selvää, että ajattelutapojen lisääntyminen samalla lisää mahdollisuuksia olla asioista eri mieltä, mutta erimielen ei aina tarvitse johtaa eripuraan. Ajatusten moninaisuus on rikkautta, ja sitä voi myös hyödyntää. Tieteenalan kehityksen kannalta rinnakkaisten paradigmojen keskinäiset suhteet ovat ratkaisevan tärkeitä. Se, miten

alan eri tutkimussuunnat pystyvät elämään ja toimimaan yhdessä ja kommunikoidaan keskenään, määrää alan iskuvoiman suhteessa muihin tieteenaloihin ja muuhun maailmaan. Hyvin erilaistenkin paradigmojen välinen vuorovaikutus voi olla hedelmällistä ja toinen toistaan tukevaa.

Spesialisoituminen tuo mukanaan myös tutkimuksen ja sen tulosten arvioimisen hankaluuksia. Tutkimustyön ja sen menetelmien erikoistuesssa sitä arvioimaan kykenevien joukko vähenee. On paradoksaalista, että vaikka tieto suomen kielestä koko ajan lisääntyy, tiedeyhteisön edellytykset arvioida tiedon arvoa samalla heikkenevät. Tutkimuksen tieteellinen arviointi on kuitenkin tieteenalan kehittymisen edellytys.

Ennen yhden paradigman aikaan fennistiikan tieteellisten tulosten arviointi ei ollut ongelma: tutkimuksen merkitys ja tasokkuus voitiin määrittää vakiintunein kriteerein, jotka olivat koko tiedeyhteisölle yhteiset. Nykyisessä moniarvoisen tieteenparadigman tilassa tutkimusmetodi vaikuttaa edellytyksiin arvioida (ja arvostaa) tutkimusta siten että samoin ajattelevien välillä arviointi toimii, mutta ei jos arvioijan ja arvioitavan ajattelu- tai menettelytapojen välillä on vähän tai ei ollenkaan kosketuspintaa. Jos väliin kasvaa kyllin syvä ymmärtämättömyyden kuilu, ei tieteenalan sisäinen arviointijärjestelmä enää toimi ja ala on vakavissa toimintavaikeuksissa. Tilanne on fennistiikassa nyt tämäntapainen, sillä ne, joille evaluointi lankeaa, eivät välttämättä ole jälkikasvun tekemän tutkimuksen tasalla tai asiantuntijoita ei ainakaan ole tarpeeksi. Arviointikitkan vuoksi eri paradigmat eivät myöskään aina saa tieteenalan piirissä sitä jalansijaa, joka niille niiden laadun tai volyymin perusteella kuuluisi. Arvotukset sitä paitsi määräävät myös arvostukset.

Kollektiivisuus

Tiede on ihmisten aktiviteettia. Tiede elää ja kehittyy tutkijoiden toiminnasta ja vuorovaikutuksesta. Tutkijoiden välinen kommunikaatio on tieteen olemassaolon edelly-

tys: tiede ei etene, ellei uutta tietoa välitetä eteenpäin. Tieteenalan sisäinen kommunikaatio voi kuitenkin vaihdella luonteeltaan ja voimakkuudeltaan. Kommunikaatiota säätelee mm. se, miten kollektiiviseksi toiminnaksi tutkijat tutkimisen mieltävät.

Onko fennistiikka luonteeltaan kollektiivista tiedettä? Fennistiikan perinnäiset aineistonkeruun ympärille organisoituneet hankkeet ovat kyllä toteutukseltaan kollektiivisia, mutta ne eivät perusluonteeltaan edusta varsinaista tieteellistä tutkimusta. Niissä ryhmätyövoima on valjastettu kiellemateriaalin keruuseen, järjestelyyn ja säilömiseen, mutta uutta tieteellistä tietoa näissä hankkeissa ei ole suoranaisesti tuotettu. Fennistiikassa kollektiivisuus onkin tähän asti ollut pikemmin työmäärän mittavuuden sanelema käytännön pakko kuin tietoinen metodia tai työtapaa koskeva valinta. Fennistiikka on ollut ja on paljolti edelleenkin leimallisesti individualistista tiedettä. Varsinainen tutkimustyö on käsitetty yksityisyritteliäisyydeksi, jota leimaa melkoinen arkaluontoisuus ja salaisuus. Tämä asenne ei ole ollut omiaan edistämään tieteensisäistä kommunikaatiota, joka kuitenkin on tieteen kehityksen ja etenemisen edellytys. Toisaalta fennistisen tutkimuksen yhtenäiset tavoitteet ja menetelmät ovat varmaan luoneet yhteishenkeä ja rakentaneet mielikuvaa turvallisesta tutkimusyhteisöstä.

Kommunikoidvatko fennistit sitten vieläkään riittävästi keskenään? Mielestäni eivät läheskään. Tarkoitan tässä varsinkin eri puolilla Suomea toimivia fennistejä, ja tämä koskee niin puhtaasti tieteellisiä kysymyksiä kuin tieteenalan käytännön toimintaa ja järjestelyjäkin. Kommunikoimattomuus ja yhteistyön puute johtunevat paitsi yksilökeskeisestä tutkimusperinteestä myös alan nopeasta monipuolistumisesta. Yhteistä kieltä tai puhuttavaa ei aina enää ole. Myöskään suomalaisille ominaiset viestinnälliset asenteet eivät ole luonnostaan tieteentekoa suosivia. Juuri nyt kun fennistiikka on haaromassa moneen suuntaan, olisi ajatustenvaihtoon kuitenkin enemmän tarvetta kuin koskaan. Tärkeää olisi tiedostaa, että tie-

Keskustelua

teenalan monipuolistumisen ei välttämättä tarvitse johtaa sen hajaannukseen. Tämä tietysti edellyttää sitä, että fennistit edelleen pitävät ylipäänsä tarpeellisena mieltää itsensä kollektiiviksi. Tämän kollektiivin ei nyky maailmassa kuitenkaan tarvitse olla rajoittava karsina, vaan se voisi olla ajatuksia herättävä ja työlle tukea tarjoava voimallähde.

Olisiko fennistiikassa vastaisuudessa pyrittävä tiiviimpään kollektiivisuuteen, vai onko tutkijan työ edelleen käsitettävä yksilösuorituksiksi? Mihin määrään asti yhteistoiminta tukee tutkijan työtä ja missä määrin tutkijan on hyvä olla omillaan? Tieteellisen yhteistoiminnan ja kommunikaation luonne voi vaihdella. Ryhmässä tutkijoiden tiedot ja taidot tiivistyvät, ja vilkas tutkimusryhmän sisäinen dialogi selvästi parantaa tutkijoiden luovaa voimaa. Tutkimushankkeilla on myös ollut suuri merkitys uusien tutkijavoimien vetäjänä alallemme. Kollektiivisen tieteen varjopuolena on kuitenkin, että tutkimusryhmässä toimiminen ei välttämättä kouluta itsenäisesti ajattelemaan ja työskentelemään kykeneviä tutkijoita. Oman ja muiden ajattelun rajat hämärtyvät helposti. Ryhmä kuitenkin valmentaa tehokkaasti tieteelle välttämättömään kommunikaatioon.

Suunnitelmallinen kehittäminen

Äkkipäätä voisi ajatella, että fennistiikalla menee hyvin. Luulisi ilman muuta olevan tieteenalalle eduksi, että sitä opetetaan monessa yliopistossa ja että sillä on paljon professorin- ja muita yliopistovirkoja. Tilanne on kuitenkin vain näennäisesti onnellinen. Tieteenalana fennistiikka on pirstoutunut, ei vain alueellisesti vaan myös ja nimenomaan sisällöllisesti, ja tämä kehitys jatkuu vääjäämättä, ellei asiaan mitenkään puututa. Tuntuu vain siltä, että kukaan ei halua tuntea kollektiivista vastuuta fennistiikan tulevaisuudesta.

Suomessa monien tieteenalojen, myös fennistiikan, tutkimus on hajautettu useaan pieneen laitokseen. Tästä hajasijoituksesta

on seurannut hajatutkimusta ja sirpaletiedettä. Kun laitokset ja tutkijat ovat fyysisesti kaukana toisistaan, tiedettä tehdään paljolti muista saman aineen laitoksista riippumatta. Huvittavaa on, että suomen kielen laitokset ovat lähtökohdiltaan kuitenkin olleet poikkeuksellisen yhdenmukaisia, suorastaan toisistaan kloonattuja yksiköitä, joissa on alkuaan harjoitettu jokseenkin saman kaavan mukaista opetusta ja tutkimusta. Nyt on tutkimuksessa kuitenkin meneillään liukuminen toiseen äärimmäisyyteen, täyteen hajaannukseen.

Enemmän kuin alueellisesta ja aatteellisesta hajanaisuudesta sinänsä katsoisin fennistisen tutkimuksen nykyisen pirstoutuneisuuden johtuvan siitä, että alalta puuttuu suunnitelmallinen kokonaiskoordinaatio. Yhteistä tavoitteenasettelua tai työnjakoa ei ole. Alan virat on sidottu yliopisto-organisaatioon, mutta suomen kielen tutkimuksen kentässä näiden virkojen ja niiden haltijoiden asemaa tai tehtäviä ei ole määritelty. Tässä tilanteessa tutkija ei tunne työllään täyttävänsä mitään selvästi rajattua tai jäsentynyttä osaa suomen kielen tutkimuksen koko kentästä. Tällainen epämääräisyys ei edistä työskentelymotivaatiota.

Nähdäkseni hajanaisuuden pohjimmaisest syyt ovat luonteeltaan psykologisia. Kanssakäyminen ja henkilösuhteet takeltelevat. Tiedettä hengissä pitävä dialogi on tyrehtynyt — ei tietenkään kokonaan, mutta kohdalokkailta osin (puhumattomuudesta ks. Kelomäki 1991: 209, 225). Jopa fennistiikan ja lingvistiikan suhteet (ks. Anhava 1983) ovat tällä hetkellä ongelmatomamat kuin fennistiikan sisäiset suhteet.

Harmillista on, että juuri resurssien kohdalainen runsaus näyttää olevan fennistiikan kehityksen yhtenä jarruna. Kompaktimpi tieteenala olisi helpompi hahmottaa ja kehittää. Fennistiikka on nyttemmin paisunut tutkijamäärältään ja tutkimusalaltaan niin laajaksi tieteenhaaraksi, että sen toiminnan jäsentäminen tuntuu tulosten parantamiseksi välttämättömältä. En tarkoita, että fennistiikan tutkimuskirjoja tulisi yhtenäistää, saati yksipuolistaa tai kahlita, vaan sitä, että valitseva moninaisuus tiedostettaisiin ja tun-

nustettaisiin ja että mietittäisiin, miten tästä eteenpäin on parasta toimia. Näin toiminnan ja ajatusten rikkaus voitaisiin parhaiten kääntää omaksi eduksemme.

Fennistisen kielentutkimuksen perimmäiset motiivit ja tavoitteet olisi kartoitettava. Aivan ensi töiksi olisi tehtävä selväksi, millaisin toimintaperiaattein suomen kielen laitokset toimivat suhteessa toisiinsa, kilpailijoina vai yhteistyökumppaneina. Toisin sanoen ovatko laitokset toistensa kilpailijoita, joille omia liikesalaisuuksia ja patenteja ei paljasteta, vai saman leiviskän yhteisvastuullisia hoitajia tässä maassa? Ainakin laitosten tehtävät ovat nyt jokseenkin samat: kaikki kouluttavat niin äidinkielenopettajia kuin muitakin suomen kielen ammattilaisia, myös tutkijoita. Tämä puhuisi yhteistyömahdollisuuksien puolesta. Laitosten tutkimusprofiileissa sen sijaan on eroja. Mutta nämä erot eivät ole syntyneet minkään yhteisesti sovitun työnjaon perusteella, vaan johtuvat suoraan siitä, mihin tutkimusalaan kunkin laitoksen professorit ja muun henkilökunta ovat sattuneet erikoistumaan (tai minkä erikoisalan edustajia mihinkin laitokseen on osunut). Tämä erikoistuminen periytyy melko suoraan laitoksen tutkijajälkikasvulle.

Olisiko sitten hyvä sopia jonkinlaisesta työnjaosta laitosten välillä? Riippuu tietenkin laitoksia johtavien intresseistä ja ambitiosta, mihin suuntaan ja miten he haluavat laitoksensa tutkimusta ja opetusta kehittää, mutta ainakin tutkimuksen eriyttämisen katsoisin eri yliopistojen suomen kielen laitosten kesken olevan hyödyllistä. Työnjaon tarve ei tule päällekkäisen tutkimuksen vaarasta tai karsinoimisen halusta, vaan siitä, että fennistiikan voimavarat tulisivat järkevästi kanavoiduiksi. Tämä töiden jakaminen olisi paljolti vain jo olemassaolevan tilanteen toteutamisesta ja sen hienosäätöä, ei alan tutkimuskartan myllertämistä uuteen uskoon.

Sitäkin mahdollisuutta olisi syytä pohtia, että suomen kielen laitokset joskus tulevaisuudessa yhdistyisivät suuremmiksi toiminnallisiksi kokonaisuuksiksi. Tulevaisuuden yliopistohan ei välttämättä ole sidoksissa

mihinkään fyysiseen paikkaan. Ja vaikkei laitosten yhdistäminen olisikaan vielä pitkiin aikoihin mahdollista yliopistohallinnon tasolla, voisi toimintojen yhdistäminen silti käydä päinsä fennistiikan käytännön tutkimustoiminnassa. Tutkimuksessa ei hallinnollisten rajojen tarvitse samalla toimia toimintayksiköiden rajoina.

Olisi hyvin tärkeää jo nyt luoda toiminnallista yhteistyötä eri suomen kielen laitosten ja niissä toimivien tutkijoiden välille. Tällä tarkoitan yhteistyötä paitsi tutkimuksen myös opetuksen ja varsinkin jatkokoulutuksen alalla. Olisi selvitettävä, voisiko eri suomen kielen laitosten opetuksen päällekkäisyyttä jotenkin vähentää (esim. opettajavaihdolla tai etäopetuksella) ja vapauttaa näin voimavaroja monipuolisempaan opetukseen ja tutkimukseen.

Tässä tilanteessa fennistiikan piirissä tarvittaisiin pidäkkeetöntä eri tahojen välistä dialogia. Yhteisistä asioista olisi hyvä puhua ja sopia yhdessä. Mikään yhteistoiminta ei tietenkään synny väkisin muttei toisaalta itsestäänkään. Itsesuunnittelusta ei tule mitään, ellei sitä alalla itse pidetä tarpeellisena. Yhteistoiminta vaatisi myös edes jonkinlaista yhteisymmärrystä siitä, mitä fennistiikassa nyt ja tulevaisuudessa olisi syytä tehdä.

Ehdotus

Kaiken edellä sanotun perusteella ehdotan, että perustettaisiin fennistiikan valtakunnallinen suunnittelu- tai seuruuryhmä, joka ottaisi tehtäväkseen luoda fennistiikan tulevia suuntia. On syytä heti korostaa, että tarkoitus ei ole rakentaa yhtä lisäratasta yliopistobyrokratian pyöriin, vaan kerätä yhteen edustava joukko suomen kielen tutkijoita tunnustelemaan oman tieteenalamme tulevaisuutta. Ryhmän tehtäviin kuuluisi fennistisen tutkimuksen yleinen tavoitteenasettelu, suunnittelu ja koordinointi. Tämä koskisi niin metodi- ja sisältökysymyksiä kuin tutkimuksen käytännön toteutustakin. Ryhmän vastuulla olisi myös yhteydenpito muihin tieteesiin ja muuhun

Keskustelua

yhteiskuntaan (myös ulkomaille) sekä näiden kontaktien kehittäminen.

Suunnitteluryhmän olisi edustettava laaja-alaisesti koko fennistiikan kenttää: myös nuorta polvea olisi otettava mukaan, koska sen käsissä tuleva kehitys paljolti on. Suunnitteluryhmän olisi oltava paitsi asiantunteva, realistinen ja vastuuntuntoinen myös avomielinen, ennakkoluuloton ja uudistushaluinen. Luova ja dynaaminen ajattelukyky olisi tulevaisuuden visioinnissa etu. Ryhmän olisi oltava keskustelu- ja yhteistyökykyinen sekä sisällään että ulospäin. Erityisen tärkeää ryhmän työssä olisikin jatkuva yhteydenpito fennistiikan koko kentän kanssa. Ensi alkuun suunnitteluryhmänä voisi hyvin toimia Virittäjän toimitusneuvostokin, jonka koostumus nyttemmin on alueellisesti ja erikoisaloittaisesti melko kattava.

Tieteen kehitys on tietenkin vain väkimmäisesti sidottavissa ennakkosuunnitteluun. Suuret oivallukset ja tieteelliset läpimurrot eivät synny tilauksesta. Toimintaa jäsentämällä ja töitä jakamalla fennistiikan kehitykselle voitaisiin kuitenkin luoda paremmat edellytykset. Kaikki alalla piilevät idea-, luovuus- ja lahjakkuusreservit olisi löydettävä ja poimittava esiin. Jonkinlaista suunnittelua fennistiikassa tarvitaan myös siksi, että tulosvastuu ja suunnitelmallisuus korostuvat tulevaisuudessa tiedealallakin, kun sen tuloksia ryhdytään mittaamaan uusien kriteerein.

Lopuksi

Olen kirjoittanut tämän puheenvuoron herättääkseni keskustelua fennistiikan tulevaisuudesta. Ajatukseni ovat luonnosmaisia ja melko hahmottomattomiakin. Kovin konkreettisia toimintaehdotuksia en ole esittänyt, koska sellaisten aika on vasta, kun tulevaisuutta koskevista yleisnäkemyksistä on päästy selvyYTEEN. Odotan alan professorien tarttuvan kehittämisen haasteeseen.

Itse katson fennistiikan kenttää Helsingin suunnasta, mikä ei tietenkään voi olla

vaikuttamatta kirjoitukseni sisältöön ja painotuksiin. Olen myös tietoisesti kärjistänyt asioita. Se, mitä olen sanonut fennisteistä yleensä, ei koske kaikkia fennistejä eikä toisaalta välttämättä ketään nimenomaista heistä. Toivon, että mahdollinen jatkokeskustelu ei oio tekstini tulkinnanvaraisia tai ristiriitaisia yksityiskohtia, vaan tarttuu sen olennaisiin asiakysymyksiin.

Tavallaan fennistiikan tulevaisuudennäkymät ovat huikeat. Edellytykset aivan uudennlaiselle tieteelliselle kukoistukselle ovat olemassa. Pahoina esteinä vain ovat kommunikaation ja yhteistyön puute. Tärkeää olisi nyt ymmärtää, että fennistiikan tuleva kehitys on meidän omilla käsissämme.

LÄHTEET

- ANHAVA, JAAKKO 1983: Lingvistisen ja fennistisen tutkimuksen suhteita. – Virittäjä 87 s. 230 – 235.
- HÄKKINEN, KAISA – KARLSSON, FRED (toim.) 1980: Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 4. Turku.
- IKOLA, OSMO 1970: Yliopistojen suomen kielen laitosten tieteellisestä toiminnasta. Suomen Kielen Seuran vuosipäivänä 9. 4. 1970 pidetty puhe. – Sananjalka 12 s. 185 – 189.
- JUSSILA, RAIMO 1992: Ohjelma ja sen toteutus. – Kieliposti 2/1992 s. 19 – 24. Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma 1966 – 80. Suomi 112: 11. SKS, Helsinki 1965.
- KARLSSON, FRED 1975: Fennistiikan tieteenparadigmasta ja sen ohjausvaikutuksesta. – Virittäjä 79 s. 179 – 193.
- KELOMÄKI, TAPANI 1991: Lingvistiikan ja ekstralingvistiikan suhteesta. – Lehtinen, Tapani – Shore, Susanna (toim.): Kieli, valta ja eriarvoisuus. Kieli 6 s. 208 – 233. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

VESA KOIVISTO